



ADAK RAPPORT 80

Proefsleuvenonderzoek aan het Oosteinde in Baarle-Hertog

S. DELARUELLE, S. SCHELTJENS & E. DE BOER

De Archeologische dienst Antwerpse Kempen maakt deel uit van de projectvereniging Erfgoed Noorderkempen tussen de gemeenten Baarle-Hertog, Beerse, Kasterlee, Oud-Turnhout, Turnhout en Vosselaar met steun van de Vlaamse gemeenschap en de provincie Antwerpen.



Colofon

Opdrachtgever	Lieve Bvba, Turnhoutseweg 14 A, 2387 Baarle-Hertog
Project	Baarle-Hertog-Oosteinde
Projectcode	12024 BAA-OOS
Type onderzoek	Prospectie met ingreep in de bodem
Vergunning nr.	2012/448
Vergunninghouder	Stephan Delaruelle
Naam site	Baarle-Hertog-Oosteinde 2 en 4
Auteurs	Stephan Delaruelle, Sofie Scheltjens & Enith de Boer
Kaarten & plannen	Stephan Delaruelle (©NGI/GIS Vlaanderen)
Foto's & tekeningen	Stephan Delaruelle, Sofie Scheltjens
Omslagontwerp	Hanna Maes
Beoordeling Agentschap Onroerend Erfgoed	Drs. Leendert van der Meij, Erfgoedconsulent Archeologie, Onroerend Erfgoed, Lange Kievitstraat 111-113 bus 53, 2018 Antwerpen, leendert.vandermeij@rwo.vlaanderen.be
ISBN	9789081207423

© AdAK , maart 2013

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Archeologische Dienst Antwerpse Kempen.

Samenvatting

Op 20 november 2012 voerde de Archeologische dienst Antwerpse Kempen (AdAK) in opdracht van Lieve Bvba een archeologisch proefsleuvenonderzoek uit aan het Oosteinde en de Klokkenstraat in Baarle-Hertog. Aanleiding voor het onderzoek is de geplande bouw van appartementen met ondergrondse garages en berging, waardoor eventuele aanwezige archeologische resten kunnen worden verstoord.

Doel van het onderzoek was het inventariseren en waarderen van eventuele archeologische waarden die nog bewaard gebleven zijn in de bodem en door de geplande bouwwerken zouden worden bedreigd. Hiertoe werden achter de bestaande bebouwing twee werkputten aangelegd met een totale oppervlakte van 133 m², wat neerkomt op 9,5 % van het plangebied.

De originele zandbodem is reeds voor de late middeleeuwen in cultuur gebracht. De bodemopbouw ter plaatse getuigt van een intensieve bewoning waarbij er verschillende ophogingen van het terrein zijn gebeurd. De oude akkerlaag onderin is doorzeefd met molsgaten, waardoor de top van de C-horizont sterk is vermengd. Dit heeft evenwel geen nefaste invloed gehad op de bewaring van de sporen. Wel is duidelijk dat sommige sporen reeds vanaf een hoger niveau ingegraven zijn.

In totaal werden hierbij een dertigtal archeologische sporen vastgesteld, die wijzen op bewoning vanaf de late middeleeuwen ter plaatse. De sporen uit de late middeleeuwen bestaan hoofdzakelijk uit twee waterputten, een viertal paalkuilen en enkele greppels. Deze getuigen van bewoning vanaf de 14^{de} eeuw. Deze sporen zijn in latere fasen doorgraven, waarbij een deel van de kuilen eerder in het begin van de nieuwe tijd lijkt thuis te horen en een ander deel kuilen eerder in de periode 1650-1800 te dateren is. Deze hangen vermoedelijk samen met een oudere steenbouwfase, waarvan een achtermuur is vastgesteld in het noorden van werkput 2. Ten slotte werden ook nog enkele muren en een uitbraakspoor uit een meer recent verleden teruggevonden, die kunnen gerelateerd worden aan de huidige bebouwing ter plaatse.

Gezien de ingrijpende bodemverstoring is een zone van 1000 m² geselecteerd voor verder onderzoek, waarbij het gedeelte aan de straatkant in drie tot vier verschillende vlakken dient te worden bekeken. Ter hoogte van de historische bebouwing op het achterplan zijn twee vlakken nodig, terwijl in het overige deel één vlak volstaat. Een beperkt archiefonderzoek zou een meerwaarde kunnen betekenen voor de interpretatie van de archeologische resten.

Inhoudsopgave

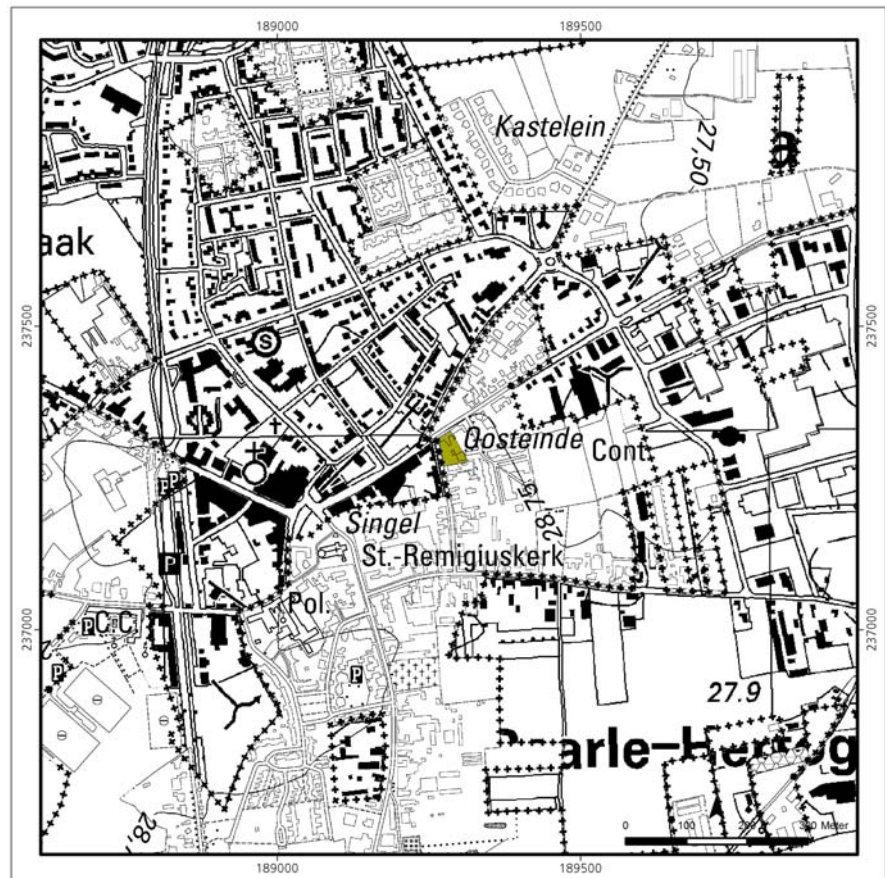
1	Inleiding	7
2	Landschappelijk kader	8
2.1	Geologie en geomorfologie	8
2.2	Bodemkunde	9
3	Historisch en archeologisch kader.....	12
3.1	Historisch kader	12
3.2	Archeologisch kader.....	15
4	Onderzoeksstrategie.....	17
5	Resultaten	19
5.1	Sporen en structuren.....	19
5.2	Periodes en sites	20
5.2.1	Late middeleeuwen	20
5.2.2	Late middeleeuwen of Nieuwe tijd A.....	22
5.2.3	Nieuwe tijd B (1650-1800)	23
5.2.4	Nieuwe tijd C (1800-heden).....	25
5.3	Stratigrafie.....	26
5.4	Vondsten.....	27
6	Conclusie en aanbevelingen.....	28
6.1	Conclusie	28
6.2	Aanbevelingen	29
	Literatuur	31
	Lijst van afbeeldingen.....	32
	Bijlagen	33

1 Inleiding

Op 20 november 2012 voerde de Archeologische dienst Antwerpse Kempen (AdAK) in opdracht van Lieve Bvba een archeologisch proefsleuvenonderzoek uit aan het Oosteinde en de Klokkenstraat in Baarle-Hertog, kadastraal bekend als (Afd.1) sectie C nr. 140G en 139K.

Aanleiding voor het onderzoek is de geplande sloop van de bebouwing en de bouw van appartementen met ondergrondse garages en berging, die een bedreiging vormt voor eventuele archeologische resten die zich hier nog in de bodem kunnen bevinden.

Figuur 1.1 Situering van het plangebied aan het Oosteinde in Baarle-Hertog



Het veldteam bestond uit Stephan Delaruelle (AdAK), Sofie Scheltjens (AdAK) en Enith de Boer (BAAC).

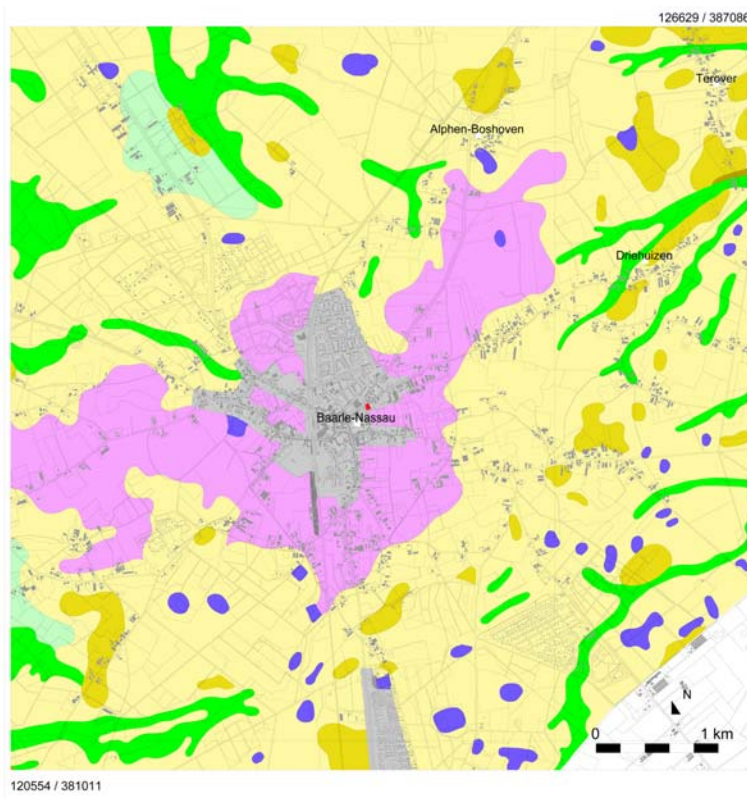


Figuur 1.2. Sfeerfoto van het terrein bij de aanvang het onderzoek

2 Landschappelijk kader

2.1 Geologie en geomorfologie

Het plangebied bevindt zich op de zuidoostelijke rand van het zandplateau waarop de kern van Baarle-Hertog is ingepland. Deze zandrug wordt ten noorden en ten oosten geaccentueerd door lagergelegen beekvalleien met een meer lemig substraat.



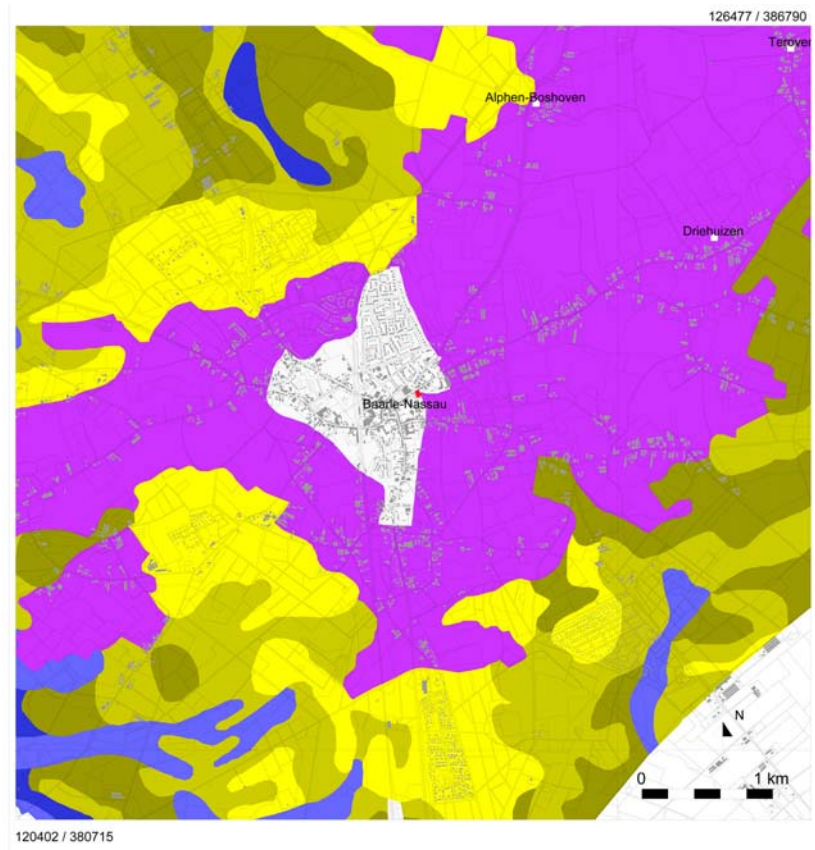
Figuur 2.1. Geomorfologie van de geologische ondergrond van Baarle. Paars: zandplateau, groen: beekdalen (©Archis)

Geomorfologisch is dit relatief hooggelegen gebied, dat ook wel het Kempen Blok wordt genoemd, gevormd door tektonische bewegingen waarbij in centraal Brabant het dalingsgebied van de Centrale Slenk is ontstaan en de gebieden aan weerszijden daarvan altijd relatief hooggelegen zijn geweest (Brijker 2012). Tijdens de laatste ijstijd, het Weichseliaan (ca. 120.000-13.000 jaar geleden), is het gebied met lemig zand is afgedekt, dat enerzijds is aangevoerd door kleine rivieren en anderzijds door polaire wind werd aangevoerd vanuit de drooggevalen Noordzeebedding. Tijdens de laatste koude fase, het Laat-Glaciaal (ca. 13.000-10.000 jaar geleden) zijn deze oudere formaties door de wind afgedekt met een pakket jonger dekzand (Vandenbussche et al. 2004).

2.2 Bodemkunde

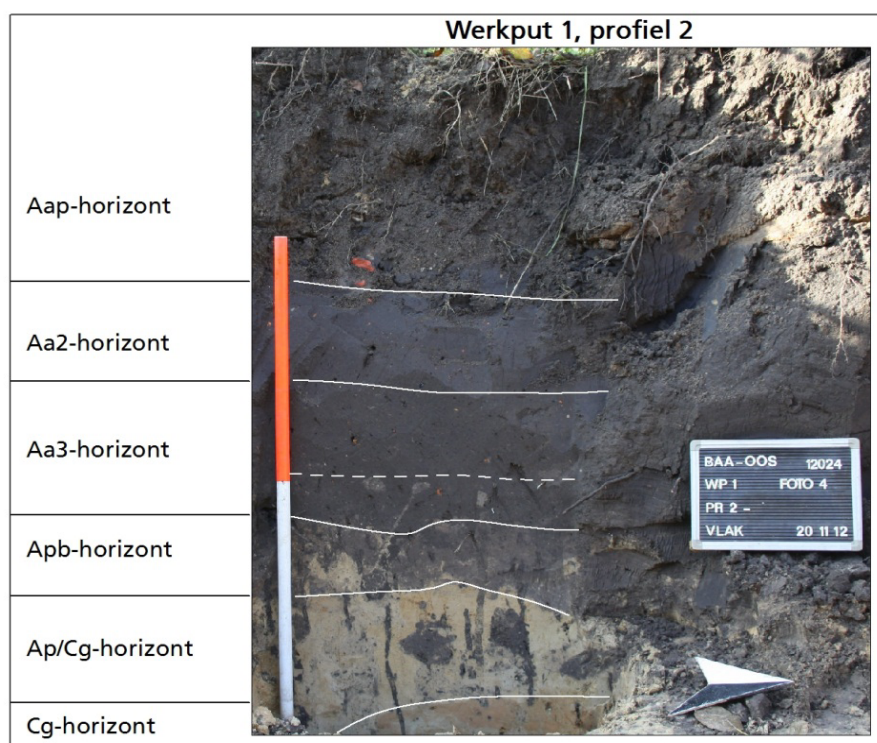
De bodems ter hoogte van het plangebied bestaan uit droge tot matig droge zandgronden, die gekarteerd zijn als bodems met een diepe antropogene A-horizont. Dit zijn gronden die in het verleden zijn opgehoogd. In de Kempen gaat het hier vaak om de zogenaamde plaggenbodems, die zijn ontstaan vanaf de Late Middeleeuwen en waarbij grasplaggen op de akkers werden gebracht om een vruchtbare humeuze grond te maken. Deze dikke afdekkende laag zorgt bovendien voor een goede bewaring van de archeologische sporen.

Figuur 2.2. Profielontwikkeling van de bodems rond Baarle.
Paars: plaggenbodems, Geel: zandgronden met A-C-profiel; Groen: matig vochtig, Blauw: natte, grijs: niet gekarteerd (©Archis)



Tijdens het onderzoek werden door Enith de Boer (BAAC) vier profielkolommen met een breedte van één meter gedocumenteerd, waarbij de geologische en bodemkundige opbouw van het plangebied in kaart is gebracht (De Boer 2012). Bij het onderzoek zijn vier profielen gedocumenteerd, waarvan drie in werkput 1 en één in werkput 2. De profielen zijn tot 30 à 40 cm in de C-horizont gezet. Vanwege de zeer compacte ondergrond (leem) en de aanwezige sporen was het niet mogelijk om het profiel dieper uit te graven.

In het plangebied is een 110 à 120 cm dikke gelaagde humeuze bovengrond, het esdek, aangetroffen. Dit esdek is opgebouwd uit 4 lagen. Aan de top bevindt zich een 30 tot ruim 40 cm dikke recente bouwvoor (Aap-horizont), die is opgebouwd uit zwak humeus, donkerbruingrijs tot grijsbruin, sterk siltig, matig fijn zand met bijmenging van koolas, baksteenfragmenten en ander puin. De geringe compactheid van de bouwvooren de(plaatselijk)sterke vermenging met brokken andersoortig materiaal wijzen erop dat de laag recentelijk is omgezet en/of (deels) opgebracht.



Figuur 2.3. Bodemopbouw ter hoogte van wp 1, profiel 2

Onder de bouwvoor bevindt zich een circa 20 cm dikke compacte, matig humeuze, donkerbruingrijze laag (sterk siltig, matig fijn zand) met bijmenging van koolas en baksteenfragmenten (Aa2-horizont). Hieronder is een circa 30 cm dikke iets lichtere en/of minder humeuze laag (Aa3-horizont) aangetroffen

met eveneens bijmenging van baksteenfragmentjes en koolas. De laag is sterk doorworteld en met name aan de basis geelgrijs/ bruingrijs gevlekt als gevolg van bioturbatie. Dit is ook terug te zien in de onderliggende laag, die bestaat uit zwak humeus, bruingrijs, sterk siltig, matig fijn zand. Als gevolg van bioturbatie is de laag sterk gevlekt met materiaal uit zowel de bovenliggende als onderliggende horizont. Deze horizont is geïnterpreteerd als een sterk gebioturbeerde oude akkerlaag (Apb/Aa/C-horizont).

Op een diepte van 29,7 à 29,8 m +NAP bevindt zich de top van de C-horizont. Deze bestaat uit een maximaal 30 cm dikke, sterk gebioturbeerde laag witgeel, uiterst siltig, matig fijn zand met oxidatievlekken (A/Cg-horizont). Deze afzettingen zijn geïnterpreteerd als dekzand. Hieronder bevindt zich een gelaagd pakket geelgrijze, sterk zandige leem met veel oxidatievlekken. Deze fluvioperiglaciale afzettingen staan ook wel bekend als Brabantse leem. Het bodemprofiel kan bodemkundig worden beschreven als een hoge zwarte enkeerdgrond.



Figuur 2.4. Bodemopbouw ter hoogte van wp 1, profiel3, waarbij de oude akkerlaag wordt doorsneden door een kuil uit de late middeleeuwen of begin van de nieuwe tijd

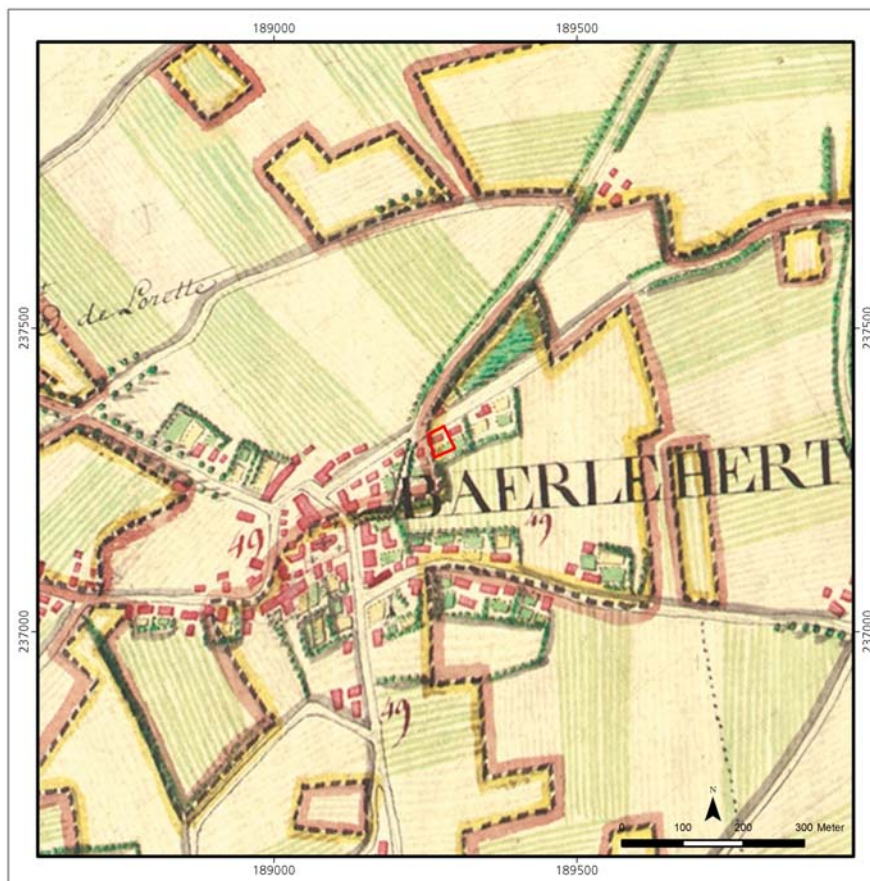
Lokaal is het hierboven beschreven bodemprofiel als gevolg van antropogeen ingrijpen in het plangebied verstoord. Meestal beperkt deze verstoring zich tot de bovenste lagen. Gezien de ligging op een intensief gebruikt erf in de oude dorpskern van Baarle-Hertog maakt deze verstoring deel uit van het archeologisch archief van de locatie.

3 Historisch en archeologisch kader

3.1 Historisch kader

De eerste vermelding van Baarle dateert uit 992. De Gravin van Strijen, Hilsondis, had toen grote delen van het huidige West-Brabant in bezit. Samen met haar man Ansfried stichtte zij in Thorn de Abdij van Thorn. Om het klooster van inkomsten te voorzien, schonk Hilsondis haar bezittingen aan de abdij.

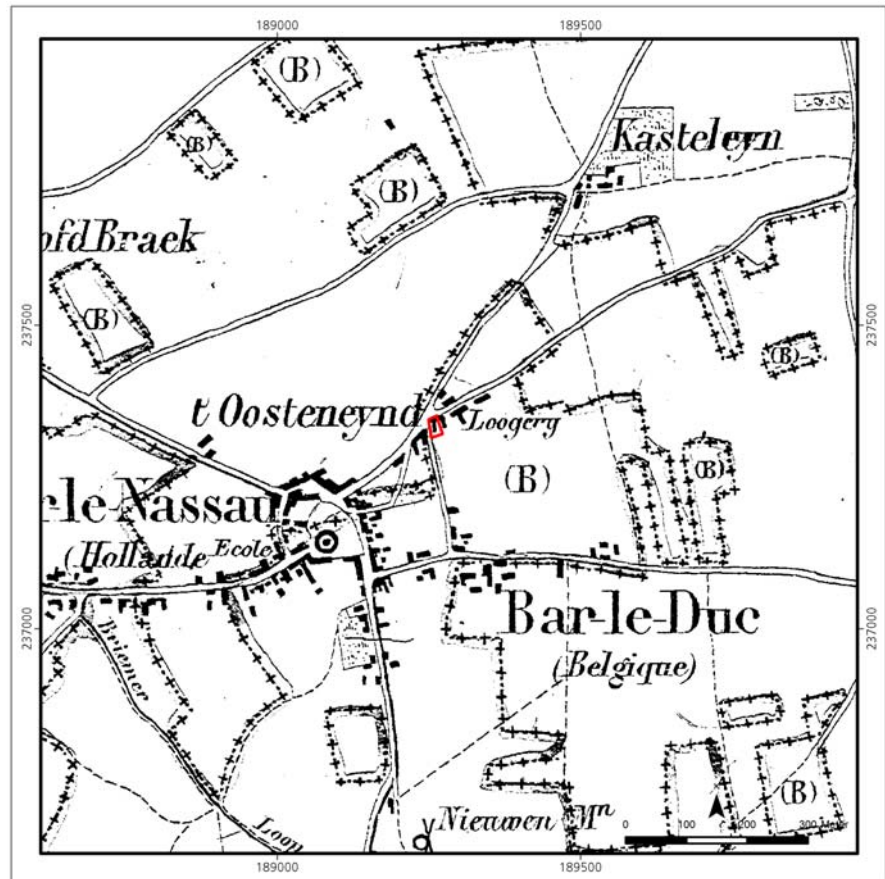
Het plangebied bevindt zich op de rand van een Belgische enclave omsloten door het grondgebied van Baarle-Nassau. Deze enclaves zijn het gevolg van een onderhandeling tussen de hertog van Brabant Hendrik I en de heer van Breda rond 1198, waarbij een splitsing ontstond tussen het Baarle van de hertog en het bestaande van de heer Breda (Jansen en Van Tuijl 2005).



Figuur 3.1. Situering van het plangebied op de kaart van Ferraris (1777)

Zowel op de kaart van Ferraris (1777) als op de kaart van Vandermaelen (1846) is er oudere bebouwing vast te stellen ter hoogte van het perceel. Op de kaart van Ferraris zijn langs het Oosteinde drie langgevelboerderijen te zien die los van elkaar staan op een kleine afstand van de weg. Op de kaart van

Vandermaelen is de bebouwing al meer aaneengesloten en is een langgerekte achterbouw getekend aan beide panden.



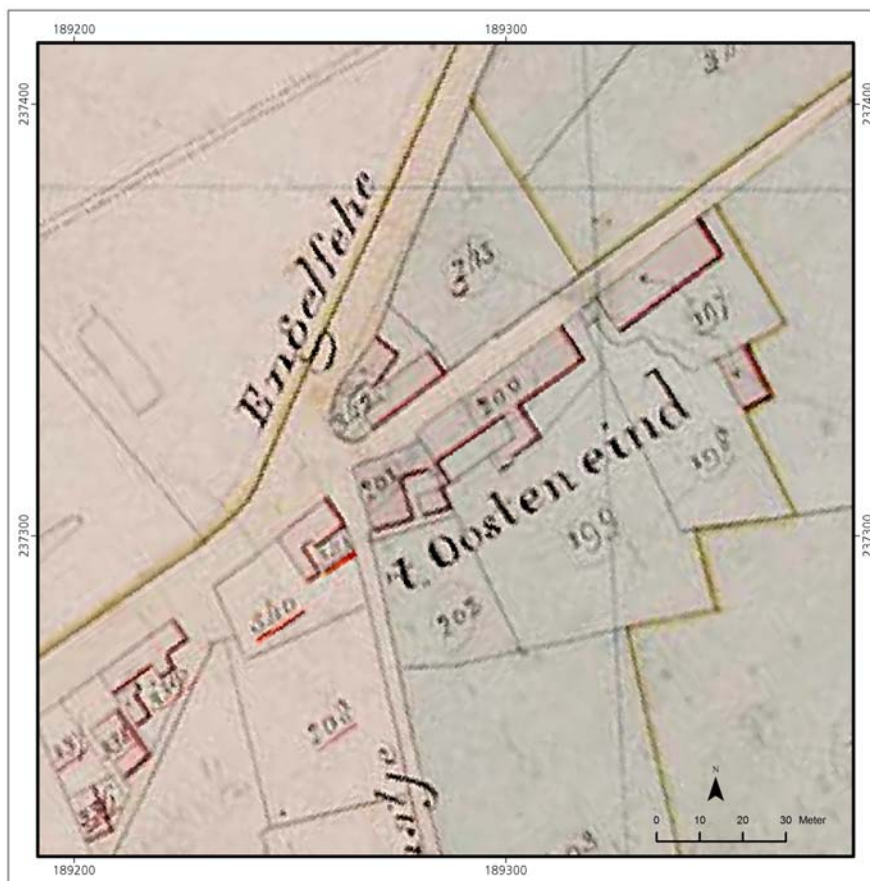
Figuur 3.3. Situering van het plangebied op de kaart van Vandermaelen (1846)

De taverne en feestzaal "De Verboden Vrucht" (ID: 46400) op de hoek van het Oosteinde en de Klokkenstraat staat geregistreerd in de inventaris van het bouwkundig erfgoed (De Saedeleer en Plomteux 2002).



Figuur 3.2. De Verboden Vrucht op de hoek van het Oosteinde en de Klokkenstraat (Onroerend Erfgoed)

Het gaat om een dubbelhuis van drie en (vroegere) stal van twee traveeën onder doorlopend zadeldak opklimmend tot circa 1868. Opvallend zijn de ankers en sierankers in de gevel alsook de geblokte lisenen op de hoek van het gebouw en op de overgang naar het oude stalgedeelte. Verder springt ook de gegroefde houten deuromlijsting in het ook met een kroonlijst op fraaie voluutconsoles. De achtergevel is gekaleid en de gekleurde vensters voorzien van zijluiken. Op basis van het archief dateert de uitbouw met feestzaal van circa 1986.



Figuur 3.4. Situering van het plangebied het primitief kadaster (1834)

Op het primitief kadaster van ca. 1834 staan ter hoogte van het plangebied alleszins twee andere gebouwen. Het gebouw op de hoek heeft het grootste bouwvolume aan de kant van het Klokkenstraatje, naast nog een apart gebouwtje op het achterplan en een smalle aanbouw aan het hoofdgebouw. Het naburige pand, dat onder één kadastrale nummer is opgenomen, is in tegenstelling tot wat op de Ferrariskaart te zien is, aangebouwd tegen de zijgevel van het hoekpand. Toch lijkt het hier in de kern nog om dezelfde drie boerderijen te gaan. Vermoedelijk is het hoekpand vergroot, terwijl de open ruimte met het naburige pand is dichtgebouwd. Opvallend is echter dat bij bouwwerken aan Oosteinde 6 duidelijk werd dat de kelder doorloopt onder

nummer 4, hetgeen er op wijst dat de aanbouw –en dus de oorspronkelijke tussenruimte- groter was.

Figuur 3.5. Combinatie van historische bronnen (kadaster 1834; kadsan 1999) op het huidige kadaster



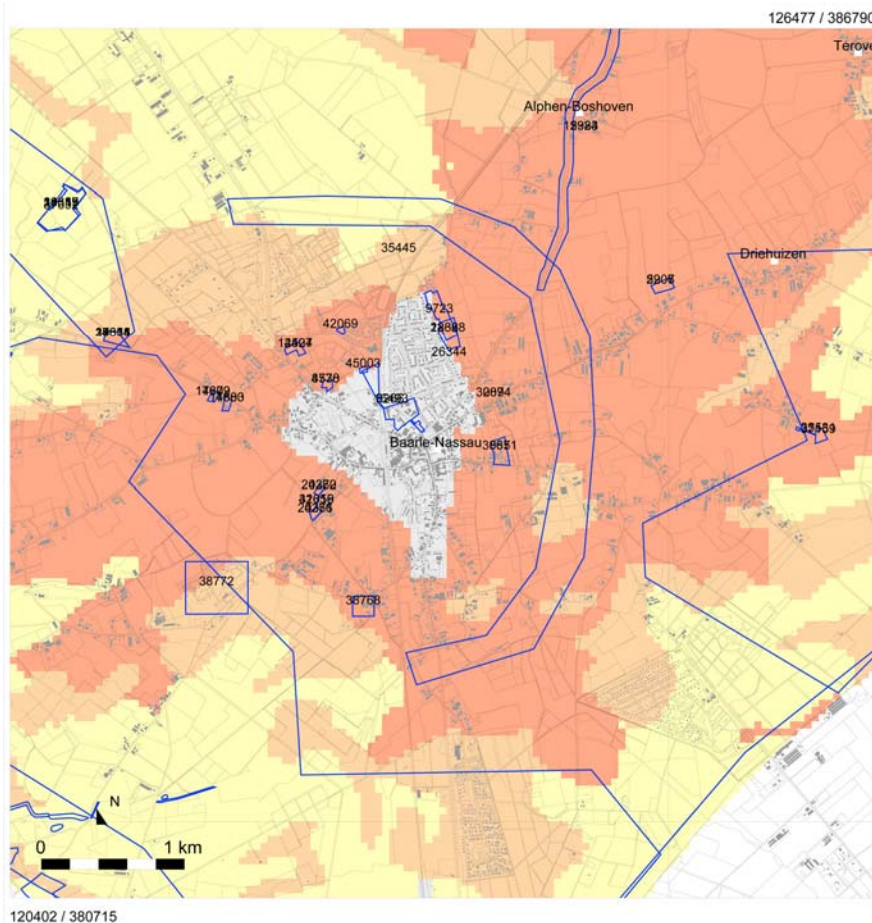
De projectie van de historische bebouwing op het huidige kadaster en het kadaster van 1999 lijkt er op te wijzen dat het naburige pand in de kern langer intact is gebleven. Bij de bouw van het huidige pand ter hoogte van Oosteneinde 2 is de afwijkende oriëntatie van het pand ten opzichte van het Oosteneinde gecorrigeerd, ten koste van het Klokkensstraatje.

3.2 Archeologisch kader

In de omgeving van Baarle zijn al verschillende archeologische onderzoeken uitgevoerd in het verleden met wisselend succes. De meeste onderzoeken werden uitgevoerd op Nederlands grondgebied. In het kader van verschillende archeologische booronderzoeken op gebieden onder een plaggende dek werd geen vervolgonderzoek geadviseerd, bij gebrek aan archeologische indicatoren.

Het grootschalige proefsleuvenonderzoek op het tracé van de Randweg rond Baarle door ADC in het najaar van 2009 gaf evenwel duidelijk aan dat zich onder deze plag de restanten van verschillende nederzettingen bevinden uit

de ijzertijd, de vroege en de volle middeleeuwen en mogelijk ook de Romeinse tijd. De Sint-Salvatorkapel en omgeving bij het gehucht Nijhoven zijn beschermd als archeologisch monument, vanwege de reeds aangetoonde aanwezigheid van een vroegmiddeleeuwse en volmiddeleeuwse bewoning op deze locatie (Van Der Veken 2009).



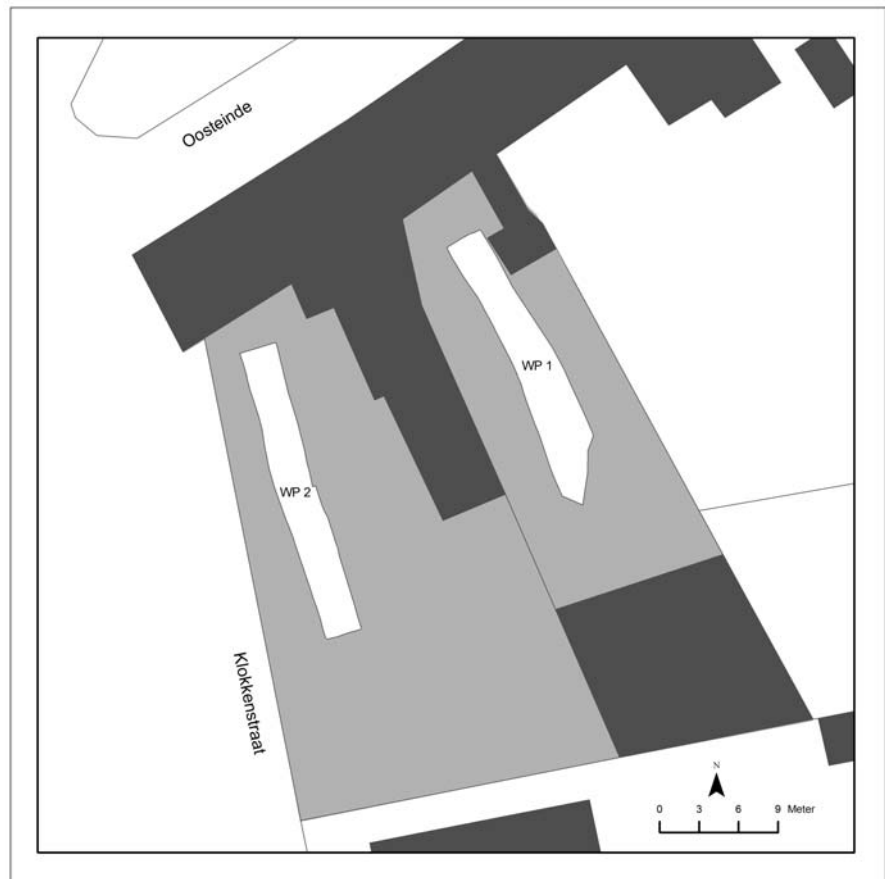
Figuur 3.6. Onderzoeksgebieden in Archis in en rond Baarle op de IKAW. Het plaggendek rond Baarle heeft een hoge archeologische verwachting (©Archis).

Recentelijk werden aan de Kapelstaat bij opgravingen enkele bijgebouwen van een nederzetting uit de ijzertijd vastgesteld (Van de Veken 2012). Dit geeft aan op de gehele dekzandrug van Baarle sporen van oudere bewoning kunnen worden vastgesteld.

4 Onderzoeksstrategie

Doel van het onderzoek was het inventariseren en waarderen van eventuele archeologische resten die nog bewaard gebleven zijn in de bodem en door de geplande bouwwerken zouden worden bedreigd.

Hoewel in de Bijzondere Voorwaarden proefsleuven in een geschränkt systeem waren opgelegd, bleek dit omwille van de beperkte oppervlakte niet haalbaar. Voor zover mogelijk is getracht om een breedte van 4 meter aan te houden, hoewel dit omwille van aanwezige bebouwing niet overal mogelijk bleek.



Figuur 4.1. Overzicht van de aangelegde proefsleuven op het kadasterplan

In werkput 2 is gewerkt met twee vlakken, aangezien op een hoger niveau muurresten werden aangetroffen, die vermoedelijk in verband staan met vroegere bebouwing op het perceel. In totaal kon tijdens het onderzoek 133 m² worden bekeken van een gebied van ca. 1400 m². Dit komt neer op 9,5 % van het totale terrein.



Figuur 4.2. Aanleg van werkput 2 met rechts de muurresten op een hoger vlakniveau

De sporen werden in het vlak ingetekend op watervaste polyesterfolie op schaal 1:50, de coupes op schaal 1:10, de profielen op schaal 1:20. De contouren van de werkputten, de meetpennen, basispunten van de sporen en de hoogtematen werden geregistreerd in Lambert met behulp van een totalstation door landmeter Jan Koyen, waarbij de contouren op vlakniveau zijn opgenomen, alsook hoogtematen om de 10 m. Het vlak, de coupes en de profielen zijn fotografisch geregistreerd.

5 Resultaten

5.1 Sporen en structuren

Tijdens het onderzoek werden in totaal dertig sporen gedocumenteerd, waarvan drie muurresten. De overige vastgestelde sporen zijn negen kuilen, vier greppels, acht paalkuilen en twee waterputten. De meeste van de sporen dateren uit de late middeleeuwen en de eerste helft van de nieuwe tijd.

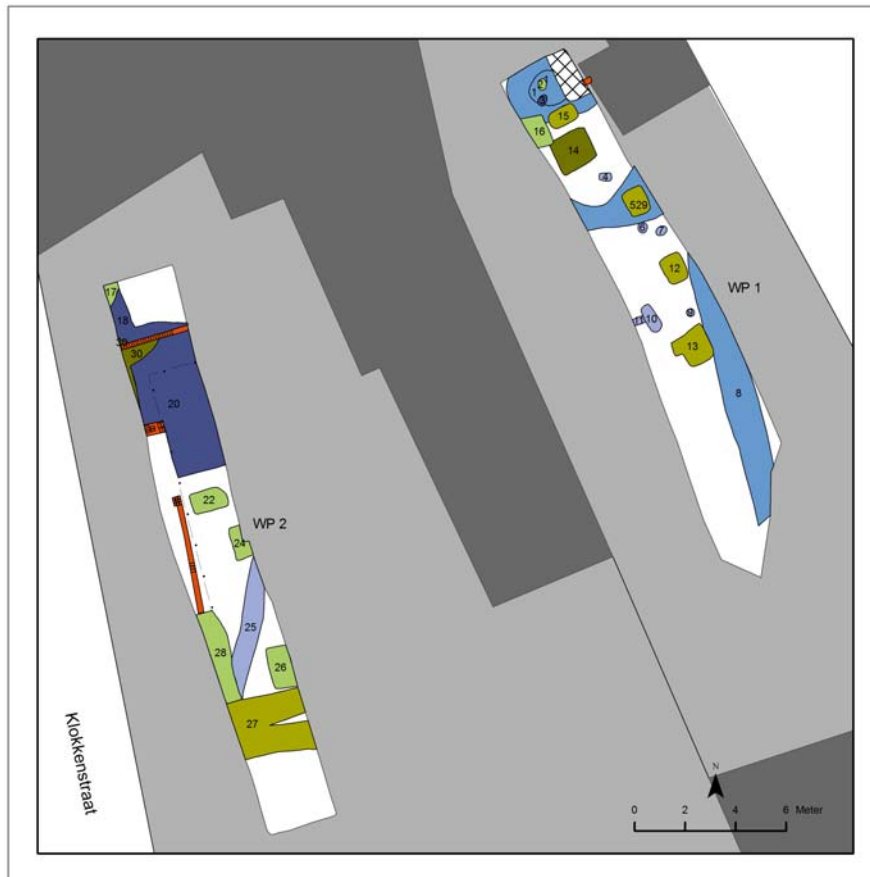
De sporen werden afgedekt door een dik pakket, hetgeen de bewaring ten goede komt. Het leesbare vlak bevond zich tussen 1,10 en 1,20 m – mv (ca. 28,60-28,80 TAW). De meeste sporen waren al in de oude cultuurlaag herkenbaar, maar voor een optimale leesbaarheid is de top van het gele zand aangehouden. Hierdoor zijn sommige sporen, zoals de greppels, minder diep bewaard in het vlak, in tegenstelling tot enkele van de paalkuilen die nog tot 45 cm diep bewaard bleken. De sporendensiteit is relatief hoog, waarbij dient te worden bemerkt dat het hier hoofdzakelijk om grotere sporen gaat.



Figuur 5.1. Overzicht van de aangetroffen sporen en muren in de proefsleuven

5.2 Periodes en sites

Tijdens het onderzoek konden sporen worden vastgesteld die wijzen op bewoning in de late middeleeuwen, vanaf de 14^{de} eeuw en een bewoningsfase in de nieuwe tijd B vanaf de tweede helft van de 17^{de} eeuw, die de huidige bewoning voorafgaan. Vanwege de beperkte oppervlakte en de locatie van de sleuven achter de bebouwing is het evenwel moeilijk te achterhalen of er een continuïteit is tussen de verschillende bewoningsfasen.



Figuur 5.2. Faseringskaart van de aangetroffen sporen.
Blauw: Late Middeleeuwen,
Groen: Nieuwe tijd

5.2.1 Late middeleeuwen

De oudste sporen ter plaatse situeren zich in werkput 1. Het gaat om een waterput, enkele greppels en een viertal paalkuilen die uit de eerste helft van de late middeleeuwen stammen. Vermoedelijk gaat het hier om een deel van een erf, gezien de aanzienlijke hoeveelheid scherven in zowel de vulling van de waterput als de greppels.

De waterput is vermoedelijk eerder ovaal en had een maximale breedte in het vlak van 3,60 m. Het spoor had een homogene grijze zanderige vulling. Centraal bevond zich een donkergrijze houtskoolrijke vlek ter hoogte van de vermoedelijke schacht van de put. In het spoor bevonden zich scherven afkomstig van een steengoedkruik uit Langerwehe met bruine gepikkelde

glazuur, te dateren in de tweede helft van de 14^{de} eeuw. Daarnaast werd ook een stuk van een kloostermop gevonden met een dikte van 6,6 cm, die lijkt te wijzen op een gedeeltelijke verstening.

Figuur 5.3. Waterput spoor 1 doorsneden door kuilen 16 en 15 en paalkuilen 2 en 3



Greppels 5 en 8 lijken deel uit te maken van eenzelfde greppelsysteem dat een rechte hoek maakt net buiten de werkput. Ze hadden een vergelijkbare grijze vulling en leverden eveneens scherven van steengoedkruiken op. Zo werd in de vulling van greppel sp 8 een bodemfragment van een hoge slanke kruik gevonden uit Langerwehe en eveneens in de veertiende eeuw kan worden gedateerd.

Figuur 5.4. Greppels, kuilen en paalkuilen in het vlak van wp 1



Op basis van de kleur van de vulling horen ook paalkuilen 4, 6, 7 en 9 tot deze bewoningsfase. Paalkuil sp 9 bleek in de doorsnede nog 45 cm diep bewaard, waarbij de paalkern ongeveer 15 cm doormeter had. Vermoedelijk gaat het hier eerder om een bijgebouw verder op het erf. Het is de vraag in hoeverre zich onder de huidige bebouwing nog resten van een gebouw uit deze periode bevinden. De locatie van de waterput laat alleszins uitschijnen van wel.

In werkput 2 bevond zich dicht tegen de achtergevel van het huis eveneens een groot spoor, dat evenwel moeilijk kon worden afgelijnd. Door een plaatselijke verdieping kon op basis van het profiel worden afgeleid dat het hier eveneens om een of meerdere waterputten gaat. Indien de volledige breedte in beschouwing wordt genomen, gaat het om een put met een diameter van ca. 6,25 meter. In het zuidelijke deel van de vulling werd een concentratie hard gebakken blauwgrijs gebakken Elmpster aardewerk gevonden, dat voorkomt tot ca. 1400. Toch lijkt deze waterput iets jonger qua vulling, zodat een datering in de 15^{de} eeuw nog mogelijk is.



Figuur 5.5. Aanzet van waterput spoor 20 in wp 2

5.2.2 Late middeleeuwen of Nieuwe tijd A

De laatmiddeleeuwse sporen in werkput 1 worden doorsneden door verschillende kuilen, die in twee fasen kunnen onderverdeeld worden. Spoor 15, 29 en 12 zijn min of meer afgerond rechthoekige kuilen met een homogene zwartgrijze vulling. Afgaande op de vorm kan het hier ook nog om paalkuilen gaan, maar in het vlak kon geen kern worden herkend. Daarnaast werd de kern van waterput sp 1 doorsneden door twee ovale (paal)kuilen sp 2 en 3. Mogelijk gaat het hier om sporen uit een iets jongere bewoningsfase op

het einde van de late middeleeuwen of de nieuwe tijd. Uit de vulling konden geen vondsten worden verzameld.

Figuur 5.6. Kuil met dierlijke resten spoor 22 vlakbij waterput sp 20 in wp 2



In werkput 2 bevond zich een kuil (spoor 22) vlakbij waterput 20, waarin zich grotendeels vergane dierlijke botresten van een middelgroot rund bevonden. De aangesneden ruggengraat bleek nog in anatomisch verband te zitten, zodat de grootte van de kuil (130 bij 86 cm) ook ongeveer de afmetingen van het kadaver moeten zijn. Afgaande op de stratigrafische positie en de kleur van het spoor is dit mogelijk ook te koppelen aan de laatmiddeleeuwse bewoning ter plaatse.

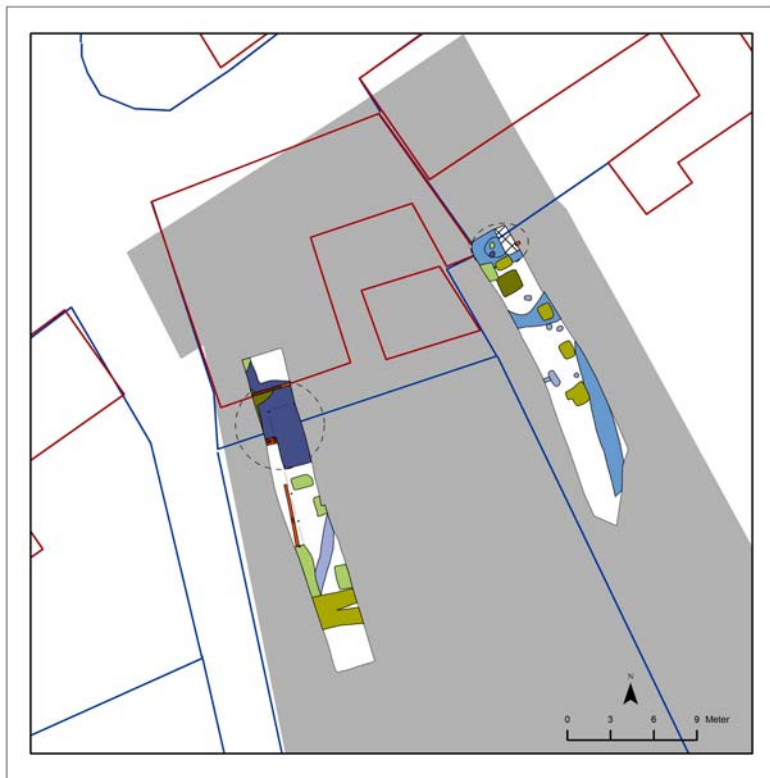
5.2.3 Nieuwe tijd B (1650-1800)

In het noordelijke gedeelte van wp 2 bevond zich een restant van een muur dwars op de gehele breedte van de sleuf. Op een hoger niveau was deze opgemerkt als een uitbraakspoor, maar pas op het niveau van het gele zand bleken nog bakstenen *in situ* bewaard. De muur bleek gemetseld met een soort klei, mogelijk vermengd met kalk en was opgebouwd uit een enkele rij stenen van hetzelfde baksel met afmetingen 20,5 x 10 x 4,5. Vergelijkbare steenformaten komen in de regio geregeld voor vanaf de 17^{de} eeuw tot de eerste helft van de 18^{de} eeuw.

Bij het refereren van het primitief kadaster van 1834 bleek deze muur perfect samen te vallen met de achtermuur van het oudere gebouw ter plaatse. Gezien dit in 1863 vervangen is door een nieuwere boerderij, is het zeker niet onaannemelijk dat dit gebouw hier al een goede honderd jaar stond.



Figuur 5.7. Muur spoor 19 in wp 2



Figuur 5.8. Historische bebouwing anno 1834 in combinatie met de aangetroffen sporen

Iets verderop in deze werkput werden haaks op deze muur nog enkele andere muurresten gevonden op een hoger vlakniveau. Spoor 21 betreft een sokkeltje uit bakstenen van hetzelfde formaat, mogelijk voor het plaatsen van een poer. Na een onderbreking van 2,3 meter bevond zich de aanzet van een muur (spoor 23), die was opgebouwd uit rij dubbel geplaatste gebroken stenen van 21 bij 10 m. De aanzet zelf bestond uit negen halve stenen. Zowel de poer als de muur waren gemetseld met kalkmortel.

Mogelijk gaat het hier om een latere uitbouw van hetzelfde pand langs de straatkant die van voor of na het primitief kadaster dateert. Door de herbruik van stenen is het echter moeilijk om een juiste datering te geven, maar de stratigrafische positie lijkt eerder een afbraak voor de 19^{de} eeuw te suggereren.



Figuur 5.9. Muur spoor 23 in het bovenste vlak van wp 2

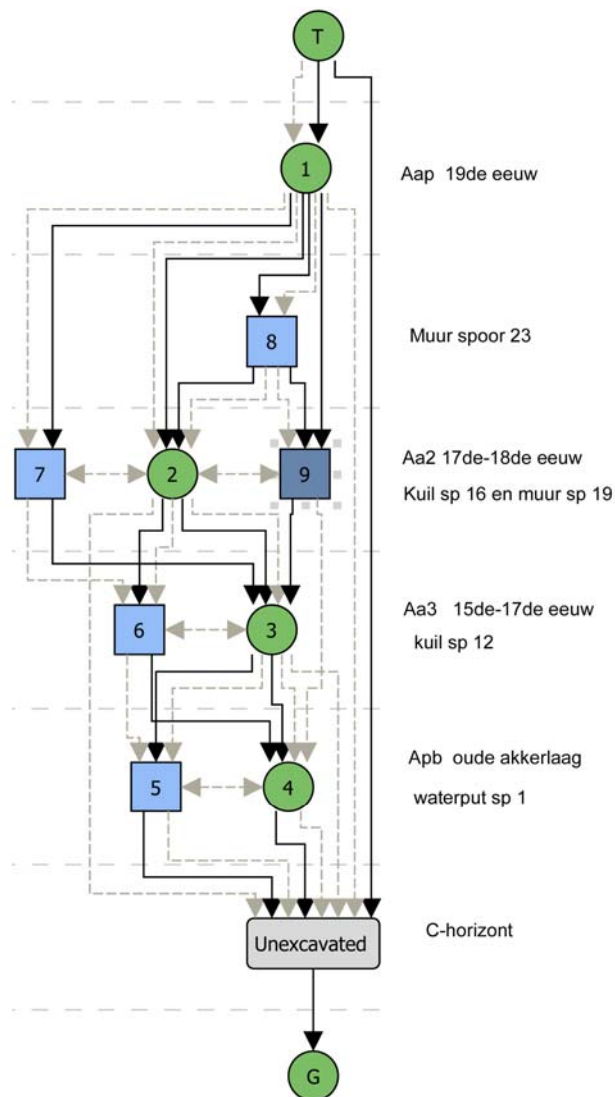
Uit deze bewoningsfase zijn ook nog enkele kuilen terug te vinden. Kuil 13, 14 en 16 in wp 1 zijn grote, afgerond rechthoekige kuilen tussen 120 en 145 cm breed met een zwarte vulling waarin spikkels van kalkmortel en baksteen herkenbaar zijn. In kuil 14 werden kleine fragmenten van (vroeg) beschilderde faience en roodgeglazuurd aardewerk gevonden, die een algemene datering tussen 1650-1800 mogelijk maken. Ter hoogte van sp 13 werd op een hoger niveau bij de vlakaanleg ook een gegolfd dakpanfragment gevonden, maar het is niet duidelijk of deze afkomstig is uit het spoor. Vergelijkbare kuilen bevonden zich ook in het vlak van wp 2, namelijk sporen 24 en 26.

5.2.4 Nieuwe tijd C (1800-heden)

Ten slotte bleek de waterput spoor 1 in wp 1 in het verleden ook verstoord door een diep uitgegraven spoor van een kelder of beerput uit de 19^{de} eeuw. Deze hoorde waarschijnlijk samen met de oorspronkelijke achterbouw van het huis, die recentelijk is vernieuwd. In het profiel kon nog een deel van de muur worden geregistreerd. Deze was opgetrokken in vergelijkbare vroege machinale steen als het huis nr. 4 en is te dateren vanaf het laatste kwart van de 19^{de} eeuw.

5.3 Stratigrafie

Een schematische Harris matrix toont de complexe stratigrafie van het terrein ter hoogte van de huidige bebouwing. De laatmiddeleeuwse sporen komen door de oude akkerlaag, maar zijn hier ook deels in opgenomen zodat ze pas leesbaar zijn op het niveau van de moederbodem. De donkere kuilen uit de 15^{de} tot 17^{de} eeuw hebben dezelfde kleur als de plaggenlaag en doorsnijden de akkerlaag en de 14^{de} eeuwse sporen. Deze zijn pas zichtbaar in het vlak op het niveau van de akkerlaag, maar lopen door tot in de C-horizont.



De puinrijke laag daarboven is op basis van de gerelateerde kuilen zoals spoor 16 te dateren in de 17^{de} of 18^{de} eeuw. Waarschijnlijk hangt deze laag ook samen met de bebouwing op het oude kadaster. Gezien de stratigrafische ligging van muur 21 en 23 kan tenslotte afgeleid worden dat die ergens voor de 19^{de} eeuw te dateren is en dus is afgebroken voor de opmaak van het kadaster.

5.4 Vondsten

Tijdens het onderzoek werd voornamelijk aardewerk verzameld bij de aanleg van het vlak. Uit waterput spoor 1 werden vier scherven van een kan in steengoed verzameld met een geglazuurde bruin gespikkelde buitenzijde en ongeglazuurde licht grijze binnenzijde. De pot is relatief dunwandig (4mm) en vertoonde fijne draairingen op de hals. Op de overgang van de buik van de schouder was een doornvormige ribbel gedraaid. Dergelijk steengoed is typisch voor de vroege productie van Langerwehe vanaf de 14^{de} eeuw (Bartels 1999: 48-54; 574). Uit greppel 8 werd eveneens steengoed verzameld, waaronder de bodem van een smalle hoge kan met uitgeknepen voet afgewerkt met een paarse ijzerengobe en een vlek bruine glazuur die kenmerkend zijn voor de productie uit Langerwehe, die hoofdzakelijk voorkomt in de 14^{de} eeuw (Bartels 1999: 48-54). Daarnaast bevond zich in de greppel ook een bodem met uitgeknepen standvoet van een meer bolle kruik in steengoed, die was gekleurd met bruine ijzeroxide en afgewerkt met een doorzichtige glazuur. Beide potten waren niet bewerkt aan de binnenzijde, waardoor een vergelijkbaar glad gelig baksel is te zien.

Figuur 5.10. Bodemfragmenten van 14^{de} eeuwse kannen in steengoed uit greppel 8 in werkput 2



In greppel 5 werd een klein halsfragment van een steengoedkruik met fijne draairingen, een paarse ijzerengobe en een vlek bruine glazuur, die op basis van het baksel nog aansluit bij het vroege steengoed van de late 13^{de} en vroege 14^{de} eeuw. In greppel 8 bevonden zich ook nog een scherf witbakkend aardewerk met een gelaagd baksel, vermoedelijk van roodbeschilderd aardewerk uit Brunssum, naast een scherf vroeg roodbakkend aardewerk zonder glazuur. Verder werden in de vulling van waterput 5 nog twee wandscherven van eenzelfde pot uit blauwgrijs aardewerk gevonden, waarvan de metaalglans en de lichtgrijze breuk wijzen op de productie in het Rijnland, die voorkomt tot ca. 1400 (Bartels 1999: 97).

6 Conclusie en aanbevelingen

6.1 Conclusie

In het kader van de geplande bouw van appartementen aan het Oosteinde en de Klokkenstraat in Baarle-Hertog werd een waarderend archeologisch proefsleuvenonderzoek uitgevoerd, waarbij twee werkputten werden aangelegd. In totaal werden hierbij een dertigtal archeologische sporen vastgesteld, die wijzen op bewoning vanaf de late middeleeuwen ter plaatse.

De originele zandbodem is reeds voor de late middeleeuwen in cultuur gebracht. De bodemopbouw ter plaatse getuigt van een intensieve bewoning waarbij er verschillende ophogingen van het terrein zijn gebeurd. De oude akkerlaag onderin is doorzeefd met molsgaten, waardoor de top van de C-horizont sterk is vermengd. Dit heeft evenwel geen nefaste invloed gehad op de bewaring van de sporen. Wel is duidelijk dat sommige sporen reeds vanaf een hoger niveau ingegraven zijn.



Figuur 6.1. Projectie van de proefsleuven, het kadaster en de historische bebouwing op de geplande bouwput voor de ondergrondse garages en appartementen

De sporen uit de late middeleeuwen bestaan hoofdzakelijk uit twee waterputten, een viertal paalkuilen en enkele greppels. Deze getuigen van

bewoning vanaf de late 14^{de} eeuw. Deze sporen zijn in latere fasen doorgraven, waarbij een deel van de kuilen eerder in het begin van de nieuwe tijd lijkt thuis te horen en een ander deel kuilen eerder in de periode 1650-1800 te dateren is. Deze hangen vermoedelijk samen met een oudere steenbouwfase, waarvan een achtermuur is vastgesteld in het noorden van werkput 2.

Ten slotte werden ook nog enkele muren en een uitbraakspoor uit een meer recent verleden teruggevonden, die kunnen gerelateerd worden aan de huidige bebouwing ter plaatse.

6.2 Aanbevelingen

Tijdens het onderzoek kon worden aangetoond dat de bewoning ter hoogte van het Oosteinde 2 en 4 verder teruggaat dan kan worden achterhaald via historisch kaartenmateriaal. Alles wijst erop dat ter hoogte van de huidige bebouwing nog resten terug te vinden zijn van bewoning uit de late middeleeuwen en de 17^{de} eeuw, die door de geplande werken zullen worden verstoord.

Figuur 6.2. Selectie van de zone voor verder onderzoek.
 Donkergroen: 3 vlakken
 Medium groen: 2 vlakken
 Lichtgroen: 1 vlak
 Oranje: overig deel bouwput
 Grijs: plangebied



De geplande bodemingreep ter plaatse bestaat er immers in dat nagenoeg het gehele plangebied wordt uitgegraven tot een diepte van ca. 4 meter onder maaiveld voor de inrichting van een ondergrondse parking onder de appartementen.

De kern van de oude bewoning lijkt zich eveneens langs de straatkant te bevinden; naar het achterplan toe werden alleen secundaire sporen vastgesteld. Door de grote dikte van de afdekkende lagen is het echter vrij zeker dat de oudere sporen en muren nog bewaard gebleven zijn. Beide panden zijn immers slechts voor een klein deel onderkelderd. Bovendien is het mogelijk dat beide kelders het restant zijn van een oudere bewoningsfase.

Rekening houdend met de contouren van de bouwput is een zone van ca. 1000 m² geselecteerd voor verder onderzoek. Op ongeveer 410 m² is er een reële kans op het aantreffen van sporen of muurresten op een hoger niveau, waardoor met meerdere vlakken moet worden gewerkt. Ter hoogte van de huidige bebouwde gedeelten (ca. 230 m²) kan uitgegaan worden van drie tot vier verschillende vlakken; in de zone op het achterplan (180 m²) volstaan twee vlakken. In het overige gedeelte van het plangebied is doorgaans één vlak op de top van de C-horizont voldoende.

De sporendensiteit neemt af naar het achterplan toe. Ter hoogte van de huidige bebouwing kan een complexe stratigrafie verwacht worden. Wel dient te worden bekeken of er voor de veiligheid een marge dient te worden gehouden naar de straatkant en de naburige bebouwing.

Tevens verdient het aanbeveling om voorafgaand aan de sloop van Oosteinde 2 een fotografische registratie te maken van het huidige pand en indien mogelijk reeds een aantal metingen te verrichten. De sloop van de gebouwen mag slechts gebeuren tot op het huidige vloerniveau. Het wegnemen van de vloeren dient te gebeuren onder archeologische begeleiding. Bij de recentere achterbouw kan wel de betonplaat worden verwijderd.

Aangezien het hier om bebouwing in historische periodes gaat is het aannemelijk dat in de bederegisters en de oude schepenregisters nog zaken terug te vinden zijn over het perceel op de hoek van het Oosteinde. Uit de historische en heemkundige publicaties over Baarle-Hertog blijkt dat tot op heden maar fragmentarisch onderzoek van deze bronnen is gebeurd. Het kan overwogen worden of een beperkte scan van deze bronnen geen meerwaarde kan bieden aan het vervolgonderzoek.

Literatuur

DE SADELEER S. & PLOMTEUX G. 2002: Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Provincie Antwerpen, Arrondissement Turnhout, Kanton Hoogstraten, Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen 16N4, Brussel - Turnhout.

JANSEN J. & VAN TUIJL, A. 2005, TYPISCH BAARLE, DE PUZZEL (UIT)GELEGD.

VANDEBUSSCHE D., BIERMANS B. & TYBERGEIN J. 2004. *Provinciaal Natuurontwikkelingsplan. Naar een natuurlijk geheel*. Provinciebestuur Antwerpen, Antwerpen.

VAN DER VEKEN B. (Ed.) 2009. *Randweg Baarle-Nassau (NL) - Baarle-Hertog (B.). Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven*. ADC. Amersfoort. (ADC-Rapporten 1815)

VAN DER VEKEN B. 2012. Baarle-Hertog (B) en Baarle-Nassau (NL). Een grensoverschrijdend onderzoek aan de Kapelstraat. ADC. Amersfoort. (ADC-Rapporten 3242)

Lijst van afbeeldingen

Figuur 1.1 Situering van het plangebied aan het Oosteinde in Baarle-Hertog ..	7
Figuur 1.2. Sfeerfoto van het terrein bij de aanvang het onderzoek.....	8
Figuur 2.1. Geomorfologie van de geologische ondergrond van Baarle. Paars: zandplateau, groen: beekdalen (©Archis).....	8
Figuur 2.2. Profielontwikkeling van de bodems rond Baarle. Paars: plaggenbodems, Geel: zandgronden met A-C-profiel; Groen: matig vochtig, Blauw: natte, grijs: niet gekarteerd (©Archis)	9
Figuur 2.3. Bodemopbouw ter hoogte van wp 1, profiel 2.....	10
Figuur 2.4. Bodemopbouw ter hoogte van wp 1, profiel3, waarbij de oude akkerlaag wordt doorsneden door een kuil uit de late middeleeuwen of begin van de nieuwe tijd.....	11
Figuur 3.1. Situering van het plangebied op de kaart van Ferraris (1777)	12
Figuur 3.2. De Verboden Vrucht op de hoek van het Oosteinde en de Klokkenstraat (Onroerend Erfgoed)	13
Figuur 3.3. Situering van het plangebied op de kaart van Vandermaelen (1846)	13
Figuur 3.4. Situering van het plangebied het primitief kadaster (1834)	14
Figuur 3.5. Combinatie van historische bronnen (kadaster 1834; kadsan 1999) op het huidige kadaster	15
Figuur 3.6. Onderzoeksgebieden in Archis in en rond Baarle op de IKAW. Het plaggende rond Baarle heeft een hoge archeologische verwachting (©Archis).....	16
Figuur 4.1. Overzicht van de aangelegde proefsleuven op het kadasterplan ..	17
Figuur 4.2. Aanleg van werkput 2 met rechts de muurresten op een hoger vlakniveau	18
Figuur 5.1. Overzicht van de aangetroffen sporen en muren in de proefsleuven	19
Figuur 5.2. Faseringskaart van de aangetroffen sporen. Blauw: Late Middeleeuwen, Groen: Nieuwe tijd.....	20
Figuur 5.3. Waterput spoor 1 doorsneden door kuilen 16 en 15 en paalkuilen 2 en 3	21
Figuur 5.4. Greppels, kuilen en paalkuilen in het vlak van wp 1	21
Figuur 5.5. Aanzet van waterput spoor 20 in wp 2	22
Figuur 5.6. Kuil met dierlijke resten spoor 22 vlakbij waterput sp 20 in wp 2..	23
Figuur 5.7. Muur spoor 19 in wp 2	24
Figuur 5.8. Historische bebouwing anno 1834 in combinatie met de aangetroffen sporen.....	24
Figuur 5.9. Muur spoor 23 in het bovenste vlak van wp 2	25
Figuur 5.10. Bodemfragmenten van 14 ^{de} eeuwse kannen in steengoed uit greppel 8 in werkput 2	27
Figuur 6.1. Projectie van de proefsleuven, het kadaster en de historische bebouwing op de geplande bouwput voor de ondergrondse garages en appartementen	28
Figuur 6.2. Selectie van de zone voor verder onderzoek. Donkergroen: 3 vlakken	29

Bijlagen

Bijlage 1 Kaarten

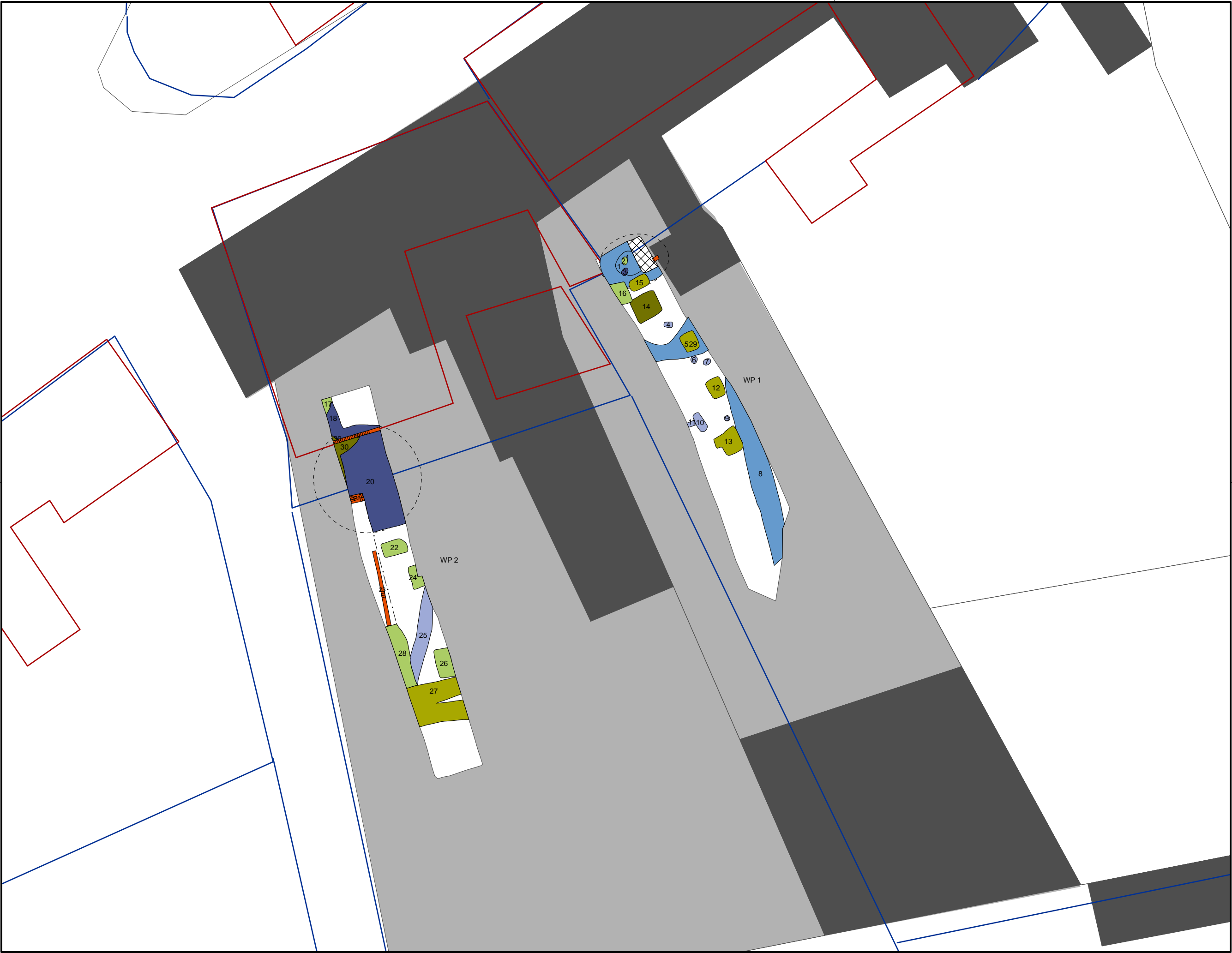
Bijlage 2 Sporenlijst

Bijlage 3 Determinatielijsten vondsten

WP	Spoor	Vlak	Afmetingen vlak		Vorm	Vulling	Inclusies	Kleur	Interpretatie	Datering	Vondsten Monsters
			Lengte	Breedte							
1	1	1	>240	>190	OVL	LZ	HK	GR	WAP	LMEA	v1, v2
1	2	1	40	35		LZ		GRBE	PK/KL	NT	
1	3	1	45	36		LZ		GRBE	PK/KL	NT	
1	4	1	48	38		LZ	HK	DoGR	PK	LME	
1	5	1	>280	200		LZ	HK	GR	GRE	LMEA	v3
1	6	1	40	36		LZ		GR	PK	LME	
1	7	1	48	37		LZ		DoGR	PK	LME	
1	8	1	>1260	135		LZ		BRGR	GRE	LMEA	v4
1	9	1	30	30		LZ		LiGR	PK	LME	
1	10	1	100	55		LZ		GRBE	KL	LME	
1	11	1	>35	33		LZ		GRBE	GRE	LME	
1	12	1	108	88		LZ		BRGR	KL	NTA	
1	13	1	143	135		LZ		DoGR	KL	NTA	
1	14	1	152	140		LZ		DoGR	KL	NTB	
1	15	1	95	70		LZ		DoGR	KL	NTA	
1	16	1	128	>66		LZ		DoGR	KL	NT	
2	17	1	>70	>55		LZ		DoGR	KL	NT	
2	18	1	190	73		LZ		DoGR	KL/GRE	LME	
2	19	1	>280	20		KBW		ORRO	MUUR	NTB	
2	20	1	>550	>260		LZ	Hk/KBW	DoGR	WAP	LMEA/B	v5
2	21	1	>85	45		KBW		ORRO	MUUR	NTB/C	
2	22	1	130	86		LZ	BOT	BEGR	KL	LME/NT	
2	23	1	>400	21		KBW		ORRO	MUUR	NTB/C	
2	24	1	130	95		LZ	HK	DoGR	KL	NT	
2	25	1	>580	78		LZ		BRGR/LiGR	GRE	LME?	
2	26	1	160	86		LZ	HK	BRGR	KL	NT	
2	27	1	>280	235		LZ	HK	GR	GRE	NTA	
2	28	1	>380	>70		LZ	HK	GRBE	GRE/KL	NT	
1	29	1	102	88		LZ		DoGR	KL	NTA	
2	30	1	>159	122		LZ		GE/GR	KL	NTB	

Vondstnr	Spoor	R	B	H	W	G	Dikte	AW	Vorm	Type	Datering	AFM.	magering	korrel	% mag	versiering	plaats	verbrand	GEW.	kleur	diam.	opmerking	Getekend
1	1			1	3		4,0	77	30	s2-kan-54	1300-1350	5							86	BR		Langerwehe, zoutglazuur	
3	5			1			3,0	77	30		1300-1400	4							4	PA/BR		Langerwehe, ijzerengobe en glazuur	
4	8		1				5,0	77	30		1300-1400	5							174	PA/BR		Langerwehe, ijzerengobe en glazuur	
4	8		2				5,0	77	30		1300-1400	5							206	BR/GN		Langerwehe?, zoutglazuur gevlekt	
4	8				1		4,0	56	00		1100-1250	3							3	WIBE		Brunssum? Paffrath-achtig	
4	8				1		4,0	76	00		1250-1450	4							6	ORRO		zwartgeblakerd	
5	20				2		6,5	59	00		1250-1350	5							33	GR		Elmpt?	

<i>Vondst nr.</i>	<i>Spoor</i>	<i>Lengte</i>	<i>Breedte</i>	<i>Dikte</i>	<i>Compleet</i>	<i>Gewicht</i>	<i>Beschrijving</i>	<i>Datering</i>	<i>Opmerkingen</i>
2	1	7,5	9,0	6,6	neen	698,0	stuk kloostermop	1250-1400	afgestreken bovenzijde, zijkant en onderkant onregelmatig



Legende

Verstoring

Spoor

Datering

LME

LMEA

LMEB

NT

NTA

NTB

structuur

Niveau

Muur

Kadaster

Kadaster lijn

Bebouwing

Perceel

Werkput

Plangebied

N

0 2 4 6 Meter

12024
Baarle-Oosteneinde
Allesporenkaart